

Aleksandra Siedlaczek-Szwed

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Agata Jałowiecka-Frania

Szkoła Podstawowa nr 52 im. Małego Powstańca w Częstochowie

Wielodyscyplinarny model stymulowania rozwoju językowego dziecka

Zdolność rozwoju języka, będącą integralnym elementem dziedzictwa gatunku ludzkiego, warunkuje wiele rozmaitych czynników zarówno natury zewnętrznej, jak i wewnętrznej. Język odgrywa niebagatelną rolę w poznawaniu przez jednostkę otaczającego świata. W początkowym okresie życia dziecka umożliwia, co zaznacza Stanisław Grabias (2012: 24–26), przekształcenie orientacji biologicznej na ogląd intelektualny poprzez kodowanie i porządkowanie interpretacji rzeczywistości za pomocą określonych struktur poznawczych. Język przeobraża subiektywne doznania zmysłowe w zobiektywowane doświadczenia społeczne, ale również wydziela poszczególne zjawiska, nadając im charakter odrębnych bytów. Najistotniejszy wy-daje się zatem stopień indywidualnego przyswojenia rezerwuaru relacji pomiędzy przebiegiem akustycznym a desygnatem oraz umiejętność wykorzystania owego zasobu w procesie tworzenia wypowiedzi. Rozwój języka jest zdeterminowany prawidłowym ukształtowaniem i harmonijnym dojrzewaniem wielu funkcji, wśród których trzeba wymienić chociażby: sprawność manualną i motoryczną, postrzeganie wzrokowe, percepcję słuchową, pamięć, dominację stronną, zachowania społeczne czy emocjonalne. Zakłócenie działania jakiegokolwiek z powyższych sfer wywiera pejoratywny wpływ na przyswojenie systemu językowego, z kolei niedostateczne opanowanie języka skutkuje zaburzeniami rozwoju poznawczego. Dziecko przy-chodząc na świat, prezentuje „gotowość językową”, by jednak doszło do pełnego nabycia umiejętności rozumienia i mówienia, musi znaleźć się ono w sprzyjającym środowisku, którego członkowie porozumiewają się ze sobą za pomocą kodu rozwi-niętego. Kształtowanie języka uzależnione jest bowiem przede wszystkim od ilości oraz jakości materiału werbalnego dostarczanego jednostce przez osoby dorosłe w formie stymulacji (Schaffer 2013: 300). Stymulacja (łac. *stimulatio*), zgodnie z za-pisem słownikowym, oznacza „pobudzanie do działania lub rozwoju” (Bańko 2003: 1186). W psychologii i pedagogice termin ten odnosi się do:

- przyspieszenia rozwoju;
- zewnętrznego oddziaływania zmierzającego do pobudzania rozwoju bądź umożliwiającego wszechstronny rozwój dziecka;
- doskonalenia rozwoju, a więc stwarzania sytuacji i motywowania do podejmowania działań służących samorealizacji.

W logopedii natomiast, jak podają Grażyna Jastrzębowska i Olga Pelc-Pękała (2003: 352–353), stymulacja to zachowania językowe dorosłych opiekunów młodego człowieka, ułatwiające kształtowanie jego mowy i mobilizujące do mówienia, czyli stworzenie optymalnych warunków do rozwoju poprzez właściwe wzorce językowe, postawy, styl czy atmosferę wychowawczą.

Wczesna stymulacja językowa, według Jagody Cieszyńskiej i Marty Korendo (2008: 162–163), sprzyja wyeliminowaniu nieprawidłowości także w innych obszarach funkcjonowania dziecka, zapobiega traktowaniu braku rozwoju mowy w drugim roku życia jako normy lub wskazywaniu dysfunkcji dopiero po ukończeniu trzeciego roku życia. Wszelkie zakłócenia – np. w obrębie ssania, połykania, oddychania, motoryki – mogą w konsekwencji powodować różnorodne wady wymowy, opóźniony rozwój mowy czy dysleksję, toteż winny zmotywować najbliższe otoczenie młodego człowieka do podjęcia stosownych działań diagnostycznych. Holistyczne stymulowanie rozwoju językowego, w ujęciu Krystyny Błachnio (2001: 148–151), obejmuje m.in. poniższe elementy:

- ◆ Pierwszy rok życia – ćwiczenia słuchowe (śpiewanie, mruczenie, zabawki dźwiękowe), ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej, ćwiczenia wzrokowe, ćwiczenia mowy (mobilizowanie do gaworzenia, zabawy wyzwajające gaworzenie i śmiech), ćwiczenia ruchowe (pełzanie, raczkowanie, rzucanie piłki), zabawy typu: „kosi-kosi”, „idzie rak”; pod koniec tego etapu – ćwiczenia motoryczne (zachęcanie do wstawiania, chodzenia), ćwiczenia słuchowe (kołysanie dziecka na kolanach w rytm melodii, klaskanie rączkami), ćwiczenia mowy (pobudzanie do operowania nowymi słowami, oglądanie książeczek, nazywanie i mobilizowanie do wskazywania części ciała, naśladowanie głosów zwierząt).
- ◆ Drugi rok życia – ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej (budowanie z klocków, bazgranie po papierze, picie z kubka, próby wchodzenia po schodach), uspołecznianie (zachęcanie do naśladownictwa: zamiatanie, ścieranie kurzu, ubieranie się, sprzątanie zabawek), ćwiczenia słuchu i mowy (zabawa bębenkiem, naśladowanie głosów zwierząt, rozumienie bardziej skomplikowanych poleceń, kołysanie i śpiewanie, nazywanie przedmiotów, zjawisk, czynności, cech itp.).
- ◆ Od trzeciego do szóstego roku życia:
 - rozkładanie i składanie drewnianych bądź plastikowych jajek, bab (tzw. rosyjskich „matrioszek”), kolorowych piramidek, nakładanie obrazków na identyczne przedmioty, rysowanie na papierze, na tablicy, zabawy z piłką, samochodem, kołysanie laleczki, nucenie, śpiewanie piosenek;
 - rozkładanie i składanie drewnianych albo plastikowych jajek, bab z uwzględnieniem wielkości przeciwstawnych (np. duży – mały), układanki obrazkowe z dużych elementów powiązane z komentarzem wykonywanych czynności, oglądanie książeczek nominacyjnych (jedna ilustracja przedmiotu, zwierzęcia, zjawiska umieszczona na jednej karcie) z ustnym

podawaniem odpowiednich określeń, nazywanie części ciała, mebli itp., zabawowe (orientacyjne) badanie słuchu;

- ćwiczenia wielkości (wskazywanie i werbalizowanie, np. duży – mały), układanie klocków-literek ze względu na kolor, przedmiotowe układanki obrazkowe (5–6 elementów) wraz z nazywaniem, układanki obrazkowe sytuacyjne połączone z próbą opowiadania treści, układanki przybierające postać historyjek obrazkowych i ich opowiadanie, ćwiczenia z instrumentami muzycznymi (kształcenie poczucia rytmu, śpiewanie);
- zabawowe formy klasyfikacji wyrazów na różne kategorie znaczeniowe (np. zabawki, odzież, żywność), a także gramatyczne (np. grupa czynności, cech, ilości), usprawniające artykulację (osłuchiwanie się z brzmieniem, powtarzanie), nominację, zasób leksykalny oraz odbieranie finezji semantycznej wyrazów;
- ćwiczenia w rozróżnianiu kolorów, figur geometrycznych, owoców itp., ćwiczenia wstępne kształcące umiejętność liczenia (np. podaj mi dwa klocki, weź jedną zabawkę), ćwiczenia werbalne rozwijające poczucie własnego „ja” (np. podawanie swojego imienia i nazwiska), zabawy tematyczne przybierające formę codziennych czynności (np. pranie, gotowanie, zakupy) i ich ustny komentarz, ćwiczenia w wyodrębnianiu stosunków przestrzennych przy wykorzystaniu pojęć typu: „nad – obok – pod – w”, „blisko – daleko”, „nisko – wysoko”, „niżej – wyżej”, ćwiczenia w powtarzaniu i kreatywności w obrębie struktur składniowych, pamięciowe opanowywanie tekstów zagadek, wierszyków, piosenek, ćwiczenia wprowadzające do odczytywania godzin na zegarku i rozumienia kalendarza (np. umieszczanie rysunków dotyczących wydarzeń danego dnia pod odpowiednią datą), ćwiczenia natężenia i wysokości dźwięku (np. uderzanie w bębenek, cymbałki, dmuchanie w harmonijkę) oraz werbalne określanie: „słabo – mocno”, „głośno – cicho” itp., zabawy w teatrzyk, ćwiczenia rysunkowe.

Wymienione powyżej przykładowe rodzaje zajęć organizowane w sposób celowy, planowy i systematyczny pozytywnie oddziałują na wszechstronny rozwój dziecka, stymulując jego umysł, motorykę, narządy zmysłów, kulturę zachowań, a co za tym idzie – mowę.

Podstawowym środowiskiem wychowawczym wspierającym rozwój językowy jest rodzina, stanowiąca zespół warunków społeczno-kulturowych wpływających na kształtowanie osobowości młodego człowieka. Znaczenie owego kontekstu, zasadzające się na przekonaniu, iż istota ludzka uczy się od osób, z którymi nawiązuje więź społeczno-emocjonalną, wydaje się niezwykle ważne dla rozwoju jednostkowego zarówno we wczesnym dzieciństwie, jak i na następnych etapach ontogenezy, włącznie z dorosłością. Oddziaływanie rodziny na rozwój indywidualny dziecka odbywa się m.in. przez:

- dostarczanie możliwości zdobywania doświadczeń i wyznaczenie ich charakteru;
- przekazywanie wzorów, narzędzi kulturowych i sposobów opracowywania doświadczeń na płaszczyźnie poznawczej, emocjonalnej i w systemie ewaluatywnym;

- formowanie treści, zakresu i charakteru doświadczeń poznawczych, emocjonalnych, społecznych;
- przyswajanie wzorców interpretowania i symbolizowania doświadczeń;
- świadomą działalność wychowawczą, zakładającą wywołanie zmian w zachowaniu zgodnych z założonymi celami (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 2004: 127–128).

Każda działalność wychowawcza, aby przyniosła zamierzony efekt i właściwie kształtowała wszechstronny rozwój indywidualny, wymusza planową, intencjonalną, regularną współpracę różnych środowisk, wychowanie bowiem polega z jednej strony na bezpośrednim wpływie na osobę poprzez wspieranie jej w naturalnym i spontanicznym rozwoju, z drugiej natomiast na oddziaływaniu za pomocą świadomie stosowanych zabiegów (Smykowska 2008: 16–18). Rozwój, co podkreśla Anna Brzezińska (2004: 65), w tym także rozwój językowy, jako rezultat wymiany pomiędzy jednostką a jej otoczeniem jest zdeterminowany nie tylko potencjałem własnym, ale i zasobami środowiska, czyli ukierunkowanymi działaniami podejmowanymi przez otoczenie. Wsparcie rodziny w procesie stymulowania rozwoju językowego dziecka, zgodnie z potrzebami zgłaszanymi przez samych rodziców (Mrugalska 1999: 48), winno zatem dotyczyć:

- wczesnego, wielodyscyplinarnego diagnozowania w toku dłuższej obserwacji;
- wspólnego opracowania przez zespół specjalistów programu postępowania stymulacyjnego, rehabilitacyjnego czy terapeutycznego i jego kompleksowej realizacji;
- udzielania dokładnego instruktażu w zakresie samodzielnej pracy w domu, obejmującego w szczególności rozumienie zachowań dziecka, motywowanie go do wysiłku, kształcenie wszechstronnego rozwoju, wyznaczanie następnych kroków rozwojowych, budowanie atmosfery sprzyjającej dobremu samopoczuciu dziecka;
- pomocy psychologicznej odnoszącej się zwłaszcza do dostarczania potrzebnych informacji i poradnictwa;
- możliwości nawiązania kontaktu z innymi rodzicami, borykającymi się z podobnymi problemami.

Konieczność wielodyscyplinarnego stymulowania rozwoju językowego wyraza z samego pojmowania logopedii jako nauki, która nie tylko posiłkuje się osiągnięciami innych dziedzin wiedzy, ale również integruje wyniki ich badań. Beata Cytowska (2006: 15), analizując zagadnienia wczesnej interwencji i wspomagania rozwoju małego dziecka, zauważa, iż ten obszar oddziaływań znajduje się w kręgu zainteresowania różnych dyscyplin: medycyny, psychologii, neurologopedii czy pedagogiki specjalnej. Aktualnie, na skutek dyrektyw unijnych oraz zmian przepisów prawnych, w obszarze wczesnej interwencji i wczesnego wspomagania obserwuje się dwie tendencje dotyczące bezpośredniego zaangażowania służby zdrowia, oświaty, nauk społecznych, psychologii, jak również odejścia od interwencji skierowanej wyłącznie na dziecko na rzecz interwencji skupionej na rodzinie i środowisku (Prysak, Wrona 2013: 20).

W skład zespołu profesjonalistów wspierających rodzinę we wspomaganii rozwoju dziecka wchodzi: pedagog, posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności młodego człowieka (oligofrenopedagog, tyflop pedagog, surdopedagog), psycholog, logopeda, a także w zależności od potrzeb inni specjaliści. Jacek Zalewski (2009: 182) postuluje utworzenie w strukturach samorządu terytorialnego instytucji asystenta rodziny z niepełnosprawnością, który pełniłby funkcję przewodnika w zaistniałej rzeczywistości, wyznaczając optymalne sposoby radzenia sobie z nieoczekiwanymi, nieznanymi czy problematycznymi sytuacjami. Pierwsze spotkanie z asystentem odbywałoby się już na oddziale noworodkowym, a w efekcie inspirowanych przez niego czynności zwiększeniu winna ulec aktywność rodziny. Trzeba nadmienić, iż wczesną interwencją i wczesnym wspomaganiem rozwoju objęte są od pierwszych chwil po przyjściu na świat dzieci niepełnosprawne, zagrożone niepełnosprawnością, z wadami genetycznymi, przedwczesnie urodzone lub grupy wysokiego ryzyka. Specjalistycznej pomocy wymagają jednak nie tylko rodzice dziecka niepełnosprawnego, ale i posiadający tzw. zdrowe potomstwo. Nie zawsze bowiem dysponują oni dostatecznym poziomem wiedzy i umiejętności w obrębie opieki, wychowania czy stymulowania różnych obszarów funkcjonowania młodego człowieka. Znaczenie procesu wspierającego zasadza się w głównej mierze na wprowadzeniu rodziców w to, co powinni osiągnąć, a więc uczeniu się, jak być lepszą matką albo ojcem (Kwaśniewska 2009: 67). Stymulowanie rozwoju językowego dziecka, skoncentrowane wokół domu rodzinnego, musi odbywać się zatem przy udziale profesjonalistów, wśród których trzeba wymienić przede wszystkim: logopedę, psychologa, pedagoga oraz lekarza pediatrę. Ideałem byłoby więc powołanie w każdej poradni pediatrycznej grupy złożonej z powyższych specjalistów, mającej na celu ukierunkowanie i wzmacnianie oddziaływań zmierzających do prawidłowego przyswojenia języka, stanowiącego przecież fundament sukcesów szkolnych, a później zawodowych. Rodzaj kodu językowego determinuje bowiem możliwości życiowe człowieka.

Bibliografia

- Błachnio K. (2001). *Vademecum logopedyczne*. Wydanie II rozszerzone. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Brzezińska A. (2004). *Społeczna psychologia rozwoju*. Wydanie II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Cieszyńska J., Korendo M. (2008). *Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka od noworodka do 6 roku życia*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Cytowska B. (2006). *Idea wczesnej interwencji i wspomaganie rozwoju małego dziecka*. W: *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka*, B. Cytowska, B. Winczura (red. nauk.). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Grabias S. (2012). *Teoria zaburzeń mowy. Perspektywy badań, typologie zaburzeń, procedury postępowania logopedycznego*. W: *Logopedia. Teoria zaburzeń mowy*, S. Grabias, M. Kurkowski (red. nauk.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Jastrzębowska G., Pelc-Pękala O. (2003). *Diagnoza i terapia opóźnionego rozwoju mowy*. W: *Logopedia – pytania i odpowiedzi. Podręcznik akademicki*. T. 2: *Zaburzenia komunikacji językowej u dzieci i osób dorosłych*, T. Gałkowski, G. Jastrzębowska (red. nauk.). Wydanie II zmienione i poszerzone. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Kwaśniewska G. (2009). *Rola i kompetencje specjalistów w procesie wczesnego wspomagania rodziny dziecka z niepełnosprawnością*. W: *Wczesna diagnoza i wspomaganie rozwoju dziecka z dysfunkcjami*, W. Brejak, K.J. Zabłocki (red.), Warszawa: Stowarzyszenie Dobra Wola OPP.
- Mrugalska K. (1999). *Czy rodzice i profesjonaliści mogą być sojusznikami? W: U źródeł rozwoju dziecka. O wspomaganiu rozwoju prawidłowego i zakłóconego*, H. Olechnowicz (red.), Warszawa: WSiP.
- Pilecka W. (1999). *Psychoruchowy rozwój dzieci o obniżonej sprawności umysłowej*. W: *Stymulacja psychoruchowego rozwoju dzieci o obniżonej sprawności umysłowej*, W. i J. Pileccy (red.), Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Prysak D., Wrona S. (2013). *Działania profilaktyczne wczesnej interwencji w kształtowaniu prawidłowych relacji społecznych dorosłych osób niepełnosprawnych*. W: *Teoria i praktyka oddziaływań profilaktyczno-wspierających rozwój osób z niepełnosprawnością*, J. Baran, T. Cierpiałowska, D. Kornaś (red.), t. 2.2. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne*. Wydanie IV. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Schaffer H.R. (2013). *Psychologia dziecka*, tłum. Aleksander Wojciechowski, A. Brzezińska (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Smykowska D. (2008). *Współpraca szkoły z rodziną w zaspokajaniu potrzeb rozwojowych dzieci z lekkim upośledzeniem umysłowym – działania stosowane i postulowane*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Zalewski J. (2009). *Trudne rodzicielstwo*. W: *Wczesna diagnoza i wspomaganie rozwoju dziecka z dysfunkcjami*, W. Brejak, K.J. Zabłocki (red.). Warszawa: Stowarzyszenie Dobra Wola OPP.

Multidisciplinary Model of Stimulating Language Development of a Child

Abstract

The article presents issues connected with intentional, systematic and comprehensive stimulation of language development in children. The authors emphasise the importance of parental role in the process. They claim it is necessary that parents are provided with specialist support from doctors, psychologists, teachers, and speech therapists.

Keywords: early intervention, early support of language development, holistic stimulation of language development, stimulation.

Aleksandra Siedlaczek-Szwed

dr hab. nauk społecznych, prof. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie na pedagogice opiekuńczej i resocjalizacyjnej oraz pedagogice społecznej.

Agata Jałowiecka-Frania

mgr filologii polskiej, neurologopeda, oligofrenopeda, surdopeda, tyflopeda. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie na pedagogice specjalnej oraz logopedii.